

УДК 373.3:005.336.2

С. Чос,

учитель початкових класів, старший учитель
Новогуйвинської гімназії Житомирського району

НЕСТАНДАРТНІ ФОРМИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НОВОЇ УКРАЇНЬСЬКОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті досліджено теоретичні та практичні аспекти формування комунікативної компетентності молодших школярів НУШ. Вказано на фактори, що зумовлюють комунікативну активність. Розглянуто формування даної компетентності через цікаві для молодших школярів інтерактивні форми навчально-пізнавальної діяльності. Досліджено ефективність використання новітніх форм діяльності у поєднанні їх з іншими в процесі формування комунікативної компетентності. Доведено, що такі форми роботи під час навчання впливають на мотивацію молодших здобувачів освіти, покращують комунікативні навички та психологічну атмосферу у класі. Зазначено, що спілкування учнів під час освітнього процесу є важливою умовою формування таких психічних якостей, як мислення, мовлення, уява, увага.

Ключові слова: особливості, методи, засоби, комунікативна компетенція.

Постановка проблеми. Комунікативна компетентність – це володіння складними комунікативними навичками, знання культурних норм і обмежень у спілкуванні, усвідомлення звичаїв, традицій, етикету у сфері спілкування, дотримання правил пристойності та вихованість. Інакше кажучи, це сумарна властивість культурної особистості, що містить комунікативні здібності, знання, вміння і навички, чуттєвий і соціальний досвід у сфері ділового, наукового, професійного, побутового спілкування [5].

Комунікативна компетентність не виникає на порожньому місці, вона формується поступово. Основою її формування є досвід людського спілкування. Навчання школярів усному та письмовому спілкуванню має особливе значення у сучасній ситуації розвитку суспільства, тому вже в початковій школі основним завданням учителя стає виховання всебічно розвиненої, освіченої та комунікативно-компетентної особистості. Навчити дітей правильно, влучно та красиво висловлюватись – складна задача, яка потребує комплексного підходу. Від успішності її вирішення багато в чому залежить якість подальшого навчання і виховання молодших школярів [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З давніх часів шанувалися стислість і простота викладу думки. У Стародавній Греції величезне значення

мала наука красномовства – риторика. Зараз цим питанням займаються багато наук, що вивчають діяльність людини: педагогіка, методика, філологія, психологія.

Теоретичні питання розвитку мовлення розглядаються в роботах видатних лінгвістів, методистів і вчителів-практиків (К. Д. Ушинський, О. О. Леонт'єв, В. В. Акуленко, Л. В. Занков, Р. С. Немов, Л. С. Виготський, К. М. Тищенко та інші).

Концепція загальної середньої освіти зазначає, що «освітніми результатами початкової школи є повноцінні мовленнєві, читацькі уміння і навички...». Тому комунікативні уміння та навички є першочерговими серед інших. Проаналізувавши наукові праці, переконана, що роботу з розвитку мовлення треба починати з перших днів перебування учнів у школі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

Незважаючи на те, що проблема формування комунікативної компетентності в учнів НУШ не нова та вже досить досліджена, висвітлена в багатьох науково-методичних розробках, в педагогічній пресі, її окремі аспекти потребують доопрацювання та аналізу. Адже сучасні учні, діти покоління «Альфа», що мають кліпове мислення, легко переключаються і не можуть довго затримувати увагу на чомусь одному, потребують зовсім нових інтерактивних форм роботи, які їх зацікавлять та створять позитивну емоційну сферу уроку.

Мета статті: описати особливості, методи, засоби та етапи формування комунікативної компетенції в учнів початкової школи в процесі навчання.

Виклад основного матеріалу. Комунікативна компетентність, згідно з психолого-педагогічними дослідженнями, містить такі компоненти:

1. Емоційний (поєднує емоційну чуйність, емпатію, чутливість до іншого, здатність до співпереживання та співчуття, увагу до дій партнерів).

2. Когнітивний (пов'язаний із пізнанням іншої людини, здатністю передбачати поведінку іншої людини, ефективно розв'язувати різні проблеми, що виникають між людьми).

3. Поведінковий (показує здатність дитини до співпраці, спільної діяльності, ініціативність, адекватність у спілкуванні, організаторські здібності тощо) [4].

Одним із принципів завдань педагога в процесі формування комунікативної компетентності є організація таких умов, за яких учні набувають навичок та умінь, що відповідають високому рівню спілкування.

Здатність до повноцінного спілкування охоплює:

- бажання вступати в контакт з оточуючими;
- здатність організувати спілкування, що передбачає вміння слухати співрозмовника, емоційно співпереживати, проявляти емпатію, вирішувати конфліктні ситуації;

- знання норм і правил, яких необхідно дотримуватися під час спілкування.

Початок навчання в школі дозволяє дитині зайняти нову життєву позицію і перейти до виконання суспільно значущої навчальної діяльності. Тоді ж у більшості дітей молодшого шкільного віку складаються передумови формування важливих соціальних якостей, що сприяють успішній соціальній адаптації.

Вимоги до мовлення учнів. Яку ж мову можна вважати гарною, до чого слід прагнути вчителю та учням? До мовлення молодших школярів потрібно застосовувати такі вимоги:

- *змістовність мовлення*: говорити чи писати можна лише про те, що сам добре знаєш;
- *логічність*, послідовність, чіткість побудови мовлення;
- *точність* – це третя вимога мовлення, яку розуміють як уміння не просто передати факти, спостереження, почуття відповідно до ситуації, але і вибрати для цієї мети найкращі мовні засоби;
- *виразність* мовлення – це вміння яскраво, переконливо, стисло передати думку, це здатність впливати на людей інтонаціями, добором фактів, побудовою фрази, підбором слів;
- *зрозумілість* мовлення – це доступність сприйняття мовлення тими людьми, до кого воно звернене.

Надзвичайно важливими є також гарна дикція, чітке вимовляння звуків, дотримання правил орфоепії, вміння говорити й читати виразно, вміння володіти інтонаціями, паузами, логічними наголосами тощо.

Для школи особливо велике значення має *правильність*, тобто відповідність мовлення прийнятим у суспільстві літературним нормам [1].

Таким чином, говорити про хороше мовлення можна лише в тому випадку, якщо:

- воно багате та насичене різноманітними лексичними й граматичними засобами;
- в ньому точно передано зміст висловлювання;
- враховані особливості ситуації спілкування.

Володіння комунікативними вміннями на високому рівні дозволяє ефективно взаємодіяти з іншими людьми при різних видах діяльності. Важливо почати формування комунікативних умінь саме в молодшому шкільному віці для поетапного розвитку надалі. Активізація комунікативної діяльності молодших школярів передбачає процес спонукання учнів до енергійного, цілеспрямованого спілкування. Спілкування – невіддільна частина будь-якого уроку, тому формування комунікативних умінь учнів веде до підвищення якості навчально-виховного процесу.

Комунікативний розвиток іде різними шляхами. Це кількісне накопичення (збільшення словникового запасу, обсягу висловлювання) і якісні зміни (вимова, розвиток зв'язного мовлення, розуміння зверненої до вас мови). Однак основним критерієм інтенсивності та успішності формування комунікативної особистості є вміння розуміти, ставити та вирішувати різні за характером комунікативні завдання, тобто вміння правильно й оптимально використовувати свою

мовленнєво-мисленнєву діяльність у спілкуванні з іншими людьми засобами інформації та з самим собою.

У роботі над розвитком комунікативних здібностей варто використовувати:

- методику навчання діалогічного мовлення;
- методику навчання монологічного мовлення;
- комплексне навчання видам мовленнєвої діяльності;
- методику роботи з розвитку зв'язного усного та писемного мовлення в початковій школі.

Уведення комплексу спеціальних вправ чи ситуацій в навчальний предмет читання сприяє отриманню стійких позитивних результатів. Найкращим джерелом поповнення словника школярів, безсумнівно, є література, класичні зразки, мова інтелігентних людей, учителів у першу чергу. Не менш важливим є очищення мови школярів від ненормативної лексики, діалектизмів, жаргонізмів [1].

Ситуації, створювані на уроках літературного читання, мають спрямовуватися на те, щоб дитина пропустила через себе вчинки, скоєні літературним героєм, вчилася б вірити, товаришувати, поважати, любити, аналізувати різні життєві ситуації. Такий підхід забезпечує розвиток мовлення учня, вчить вступати в діалогічні суперечки про перевтілення літературних героїв, дає прекрасну можливість розвитку монологічного мовлення.

Для створення емоційно сприятливої ситуації на уроці необхідно використовувати:

1) завдання, спрямовані на розвиток літературних здібностей і творчої уяви:

- розповідь від першої особи. (Розповісти від імені Лисички про те, як вона пригощала Журавля);
- розповідь від імені предмета, наприклад, глечика, з якого їла Лисичка в гостях у Журавля. (Що думав, що спостерігав зі сторони? Що чув та відчував? Що хотів би зробити?);

2) ігрові прийоми (участь дітей в іграх і вправах сприяє виникненню між дітьми доброзичливих відносин, а групова підтримка викликає почуття захищеності, що дозволяє навіть боязким чи тривожним дітям долати страх спілкування);

3) комплімент:

- комплімент казковому чи літературному герою (похвала за вчинок, гарний вигляд);

4) вправа «Юний автор»:

- включення в назву казки нового об'єкта, наприклад «Колобок та чарівна паличка»;

- складання нової казки за новою назвою;

5) вправа «Відділ кадрів»:

- діти проводять уявну співбесіду, беручи на «роботу» до твору (або відмовляючи) якогось казкового, вигаданого чи реального персонажа. (Чи маєте

досвід роботи? В якому творі працювали? Як можете вплинути на сюжет чи кінцівку твору?);

б) вправа «Зміни казкову розв'язку»:

– придумати інше закінчення казки, оповідання (смішне, цікаве, сумне, фантастичне) [6].

Навчальне кооперування як засіб розвитку мовлення школярів.

Робота в парах і групах допомагає організації спілкування, тому що кожна дитина має можливість говорити із зацікавленим співрозмовником. Одна з головних умов організації діалогу – це створення атмосфери довіри й доброзичливості, свободи та взаєморозуміння, співтворчості рівних і різних. Вибудовуючи відносини, можна виділити деякі правила ведення діалогу:

- важлива будь-яка думка;
- хочеш говорити – підними руку;
- ти маєш право на будь-яку реакцію, крім неухваги чи неповаги;
- звернення починається з імені;
- сиди так, щоб бачити обличчя мовця,
- дай можливість іншій людині висловити свою думку, а собі – зрозуміти

її;

- відсутність результату – теж результат;
- зауваження чи критика мають бути тактовними;
- голос – твій природний дар, вмій (учись) ним володіти.

Для організації діалогу з автором художнього твору необхідна організація читацької діяльності, яка містить наступні компоненти:

- емоційне вслуховування;
- вчитування;
- виразне читання;
- твори, малювання, інсценування.

Творчі ігри, окрім виховання і навчання учнів, сприяють також формуванню комунікативних умінь та дають дітям можливість пережити й відчути зворушливі, яскраві події в уявних умовах. Гра – «це не тільки показ, переживання вчинку, це ще й думка-дія, і думка-образ». І в цьому її виховна та дидактична сила.

Отже, діалог, живе спілкування, тренінги, мовленнєва комунікація є тим фундаментом, на якому будуть рости й розвиватися школярі. Тренування в спілкуванні на навчальному занятті дає учневі можливість не тільки підвищити свої навчальні досягнення, але і вплинути на майбутній професійний вибір.

Основну роль в початковій школі відіграють групові заняття, заходи, ігри. Саме вони допомагають учням адаптуватися в суспільстві та відчувати себе частиною соціального середовища. Дані заняття покращують комунікативні компетенції молодших школярів, роблять їх розкутими та товариськими.

Комунікативна компетентність молодших школярів ефективно формується в спеціально організованій груповій роботі на основі кооперації. Кооперативним методам навчання останнім часом в початковій школі приділяється велика увага. Важливість кооперації з однолітками розкривається у

вітчизняних дослідженнях (В. Дяченко, Г.А. Цукерман та ін.). Згідно з дослідженнями психологів, процес навчання набуває соціально-комунікативного характеру, а шкільний клас розглядається як певна комунікативна система. Тож, залучення учнів до навчального кооперування сприятиме формуванню їхньої комунікативної компетентності.

Навчальна кооперація виступає як змістовна та продуктивна міжособистісна взаємодія школярів, що забезпечує формування соціальних якостей особистості шляхом збагачення кожного при одночасному поділі між ними функцій, ролей і обов'язків; рефлексію процесу і результату міжособистісної взаємодії; використання знань педагога як одного з джерел інформації [8].

«Навчальна кооперація», як поняття, наближене до поняття «співпраця». Ми розглянемо кілька варіантів організації навчання у співпраці на основі малих груп в початковій школі.

Навчання в малих групах Student Teams – Achievement Division (STAD) можна використовувати на будь-якому уроці. Група, як правило, складається з 4 осіб різного рівня підготовленості. Типова структура уроку виглядає так:

1. Актуалізація знань.
2. Вивчення нової теми й пояснення вчителя.
3. Індивідуальне відпрацювання учнями отриманих навичок.
4. Робота в групах: загальне й однакове для всіх груп завдання виконується коментовано.
5. Індивідуальна перевірка досягнутого на основі тестування, опитування.
6. Оцінювання членів групи, при якому всі учасники однієї групи отримують одну оцінку.

Навчання у співпраці читання та складання творів у Cooperative Integrated Reading and Composition (CIRC). Робота може бути організована по-різному:

1. Учні з 4 осіб об'єднуються в пари. Одна пара самостійно читає один одному текст, складає план переказу, розповідає чи обговорює прочитане, виділяючи головні думки, пише відповіді на питання по тексту, працює зі словником. З іншою парою працює педагог.

2. Якщо клас не ділиться на однорідні групи, то всі учні в усіх групах працюють спільно, намагаючись визначити головну ідею тексту і зрозуміти загальний зміст оповідання, відповідаючи на проблемні питання до тексту. Усі працюють єдиною командою. Вся діяльність в групах здійснюється під контролем учителя. Тести даються учням тільки тоді, коли вчитель переконається, що вони готові до них.

Прийом «Пилка» (Jigsaw) застосовується тоді, коли навчальний матеріал можна розбити на фрагменти. Найважливіше, що кількість таких фрагментів має збігатися з кількістю учасників групи. Це можуть бути тестування за картками, усні відповіді на запитання вчителя, адресовані будь-якому члену групи за вибором педагога, або спільна доповідь, підготовлена групою. Основний аспект – група отримує одну оцінку на всіх. У початковій школі цей метод найбільш

вдало використовується на уроках «Я досліджую світ», образотворчого мистецтва, природознавства, літературного читання (при узагальнюючому повторенні) [7].

Запропоновані варіанти організації навчання у співпраці сприяють ефективному формуванню комунікативної компетентності молодших школярів: стимулюють бажання учнів розширити свої знання з предмета, що вивчається; розвивають інтерес до творчої роботи, дослідницькі здібності; формують уміння роботи в групі, сприяють подоланню невпевненості у своїх навчальних уміннях і силах; створюють умови для комфортного перебування кожного учня будь-якої творчої групи.

Успіх в опануванні мови – це запорука успіху в шкільному навчанні та загальному розвитку взагалі. Саме через мову, через мовлення перед школярами відкривається широкий світ науки і життя. Для досягнення успіхів у цій справі необхідна систематична та кропітка робота.

Висновки. Існуючі методи і прийоми розвитку мовленнєвої діяльності поєднуються в роботі учнів і вчителя, доповнюють один одного і в сукупності створюють базу для системи розвитку мовленнєвої діяльності учнів початкової школи.

Досконале опанування комунікативних здібностей – ключ до пізнання, освіченості, розумового розвитку, повноцінної участі у суспільному житті кожної людини.

Розвиток комунікативних здібностей молодших школярів потрібно здійснювати на всіх уроках і в позаурочний час, виконуючи певні вправи з розвитку зв'язного мовлення, які активізуватимуть розумові здібності учнів та допомагатимуть кожному проявити свої потенційні можливості.

Список використаних джерел та літератури

1. Види вправ з розвитку мовлення молодших школярів на уроках читання. URL: <http://www.startpedahohika.com/sotems-1127-6.html>.
2. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации. Москва : Наука, 1982. 160 с.
3. Земцова Е. А. Гимнастика для речи. *Начальная школа*. 2011. № 2. С. 29–32.
4. Климова К. Я. Комунікативні ознаки мовлення. *Основи культури і техніки мовлення*. Київ : Ліра, 2004. С. 7.
5. Новак М. В. Теоретичні основи формування комунікативної компетентності молодших школярів. *Початкова школа*. 2014. № 2. С. 56–58.
6. Погорелова Т. В. Формування комунікативної компетентності першокласників. *Початкове навчання та виховання*. 2018. № 13–15. С. 44 – 50.
7. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
8. Щербань С. І., Коротун І. Інтерактивні техніки і технології групової роботи на уроках. *Початкова освіта*. 2007. № 4.